

Vladimír Týč

Průmyslová a autorská práva v mezinárodním obchodě

I. Mezinárodnírozměr ochrany duševního vlastnictví

1. POJEM DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ

Vlastnictvím právní věda zpravidla označuje určitý vztah osoby, resp. jiného subjektu práva k věci, právu nebo jiné hodnotě. Vlastnictvím se ovšem také často míní objekt tohoto vztahu (ve smyslu "majetek"). V tomto druhém smyslu je tento pojem použit zde, a to i ve spojení *duševní vlastnictví*.

Pro jakékoli vlastnictví je příznačné, že bez dalšího je může užívat a jím disponovat výhradně vlastník. Jen on může dát svolení jiné osobě, aby jeho vlastnictví užívala nebo jím disponovala, i když v určitých případech může být výkon vlastnického práva omezen ex lege, případně rozhodnutím státního orgánu opírajícím se o zákonné ustanovení.

V nejobecnější rovině lze rozlišovat podle předmětu tři druhy vlastnictví: k věcem movitým, k věcem nemovitým a *duševní vlastnictví*, jehož předmětem nejsou věci, nýbrž *nehmotné statky*. Jsou to výsledky tvůrčí činnosti lidí, jejich intelektu - myšlenky a jejich projevy.

Výčet jednotlivých druhů duševního vlastnictví obsahuje *Úmluva o zřízení Světové organizace duševního vlastnictví* z roku 1967. Podle ní duševní vlastnictví zahrnuje práva k literárním, uměleckým a vědeckým dílům, výkonům výkonných umělců, zvukovým záznamům, vysílání, vynálezům, vědeckým objevům, průmyslovým vzorům a ochranným známkám, obchodním jménům a názvům. Kromě toho zahrnuje ochranu proti nekalé soutěži a jakákoli jiná práva, která jsou výsledkem duševní činnosti na poli průmyslovém, vědeckém, literárním nebo uměleckém.

Tento výčet sice nezachycuje novinky posledního vývoje, avšak přesto ukazuje, že předmět duševního vlastnictví může být dvojitý. Jsou to jednak vlastní *myšlenky* realizovatelné ve výrobní oblasti (průmyslové vlastnictví), za druhé pak *projevy*, resp. *ztvárnění* myšlenek, které jsou zpravidla uměleckými, ale někdy i technickými výtvoři (autorská práva).

Duševní vlastnictví je nezávislé na hmotném substrátu, s nímž je spojeno. Nehmotný statek může být užíván kdykoli a kdekoli na celém světě, neomezeným počtem subjektů, bez újmy na své podstatě. Tato vlastnost je označována jako *potencionální ubiquita*.

Práva k duševnímu vlastnictví jsou založena na *zásadě teritoriality*. Uplatnění této zásady znamená, že práva vznikající na základě práva určitého státu jsou chráněna pouze na území

tohoto státu. Vztahy k duševnímu vlastnictví se na území určitého státu řídí pouze právním řádem tohoto státu (zákon země ochrany - *lex loci protectionis*). Ochrana duševnímu vlastnictví je tedy poskytována vždy jen na území toho státu, který dané právo chrání. Ochrana mezinárodní v pravém slova smyslu existuje zatím spíše výjimečně, i když více než stoleté snahy o překonání územního principu již přinesly své ovoce.

Odlišná je situace u *dispozice s předměty práv duševního vlastnictví*. Tyto dispoziční vztahy jsou vztahy závazkovými a mohou se, jako každé jiné závazkové vztahy, řídit kterýmkoli právním řádem.

Celá oblast práv z duševního vlastnictví má tedy své dvě tradiční složky: **práva průmyslová** na jedné straně a **práva autorská a příbuzná** na straně druhé. V nejnovější době se objevují **specifická práva**, která nelze zařadit ani do jedné z uvedených kategorií, např. práva k topografiím polovodičových výrobků nebo práva k novým odrudám rostlin.

a) Pojem průmyslového vlastnictví a internacionalizace ochrany průmyslových práv

Průmyslové vlastnictví je druhem duševního vlastnictví a vztahuje se tedy k výtvorům lidského intelektu. Týká se jejich podstaty, tedy vlastního řešení určitého technického problému, nikoli formy, v níž je toto řešení vyjádřeno vnímatelným způsobem. Zahrnuje především samy tyto výtvořky, jako na je příklad vynález nebo průmyslový vzor. Předmětem průmyslového vlastnictví však je kromě vlastního výtvoru také označení výrobku (případně služby), adresované především spotřebiteli a určené k bližší specifikaci jeho původu. Výraz "průmyslové" je památkou na minulé století, kdy byla centrem pozornosti průmyslová výroba. Ta se ovšem pojímala velmi široce, takže zahrnovala i těžbu nerostů, zemědělskou výrobu a obchod.

Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví z roku 1883 uvádí tyto jeho elementy: (1) patenty, (2) užitné modely, (3) průmyslové vzory, (4) tovární a obchodní známky, (5) známky služeb, (6) obchodní jména, (7) údaje o původu zboží, (8) označení původu zboží a (9) potlačování nekalé soutěže. Dnes bychom k tomuto výčtu mohli přidat na příklad topografie integrovaných obvodů, nové odrůdy rostlin, případně, za jistých podmínek, i počítačové programy.

Ochrana vynálezů, známek a průmyslových a užitných vzorů má formu přiznání práva k výlučnému využívání majiteli tohoto práva. Úkon, který má tyto důsledky, je vlastně veřejnoprávní akt. Tak na příklad patent na vynález udělí ve správním řízení Úřad průmyslového vlastnictví, který je státním orgánem.

Z toho vyplývá již zmíněná **teritoriální povaha** průmyslových práv. Projevuje se tím, že na příklad udělené patenty nebo zápisy ochranných známek a průmyslových vzorů jsou účinné pouze na území státu, jehož orgán udělil patent nebo provedl zápis. Chce-li vlastník patentu, známky nebo průmyslového vzoru získat ochranu i v dalších státech, musí o ni, až na dále uvedené výjimky, žádat v každém z těchto států zvlášť.

Propojení ekonomik jednotlivých států, které existuje již řadu desetiletí ve formě mezinárodního obchodního styku

a internacionalizace kapitálu, si však již před více než 100 lety vyžádalo alespoň částečné **překonání této teritoriální omezenosti** průmyslových práv. V současné době, kdy toto propojení národních ekonomik je v důsledku nových forem stále těsnější, snižuje se relativně význam pouhé národní ochrany a prudce roste význam ochrany v zahraničí. Patent udělený na významnější vynález jen v zemi původu má sám o sobě jen malý význam a ve skutečnosti nezaručuje žádoucí ochranu proti zneužívání vynálezu.

O spolehlivé ochraně lze mluvit teprve tehdy, je-li vynález patentově chráněn ve všech státech, kde by přicházelo v úvahu jeho využívání. Příkladem trestuhodně zanedbané ochrany v zahraničí je Rubikova kostka patentovaná zpočátku pouze v Maďarsku, čímž bylo umožněno její napodobování a výroba kdekoli jinde bez souhlasu autora vynálezu a tím i bez jeho podílu na obrovském zisku z jejího komerčního využití.

Snaha zaručit možnost získání řádné ochrany průmyslových práv svých občanů i v jiných státech vedla již před více než sto lety některé státy k sjednání mnohostranné mezinárodní úmluvy na ochranu průmyslového vlastnictví. Je jí *Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví*, podepsaná v r. 1883, která má z hlediska svého obsahu obecnou povahu. Postupem času byla na jejím základě sjednána celá řada speciálních smluv, upravujících každá vždy jen určité průmyslové právo.

Ideálním právním prostředkem účinné mezinárodní ochrany by byla internacionalizace průmyslových práv udělených v jednotlivých státech, tj. rozšíření jejich působnosti na více zemí. U ochranných známek a průmyslových vzorů již existuje, na základě mnohostranných mezinárodních smluv, možnost mezinárodního zápisu s účinností ve smluvních státech. U ochrany vynálezů došlo zatím k vytvoření regionálních patentů mezi některými zeměmi Evropy, Asie (býv. SSSR), jakož i Afriky.

Zmíněnou absolutní internacionalizací, zatím téměř nedosažitelnou, se však možnosti mezinárodní dimenze ochrany nevyčerpávají. I její skromnější formy představují velmi účinné prostředky k usnadnění pozice nositele průmyslového práva ve vztahu k zahraničí. Na příklad u patentů velmi pomáhá institut mezinárodních přihlášek patentů, i když samotné udělování patentů nadále náleží, až na výjimky, jednotlivým státům (viz dále PCT). I další instituty, jako např. právo priority, výrazně usnadňují ochranu ve více státech, kterou by jinak bylo obtížné nebo nemožné získat.

b) Autorské právo a jeho internacionalizace

Pojem "**autorské právo**" lze chápat ve smyslu objektivním (souhrn právních norem upravujících autorskoprávní vztahy) a subjektivním (právo autora nebo jiné oprávněné osoby k dílu - výlučné právo dílo užívat a disponovat s ním). Co do obsahu práva autorského rozlišuje se autorské právo v užším smyslu (ochrana autorských děl) a v širším smyslu (tj. navíc i práva výkonných umělců, výrobců zvukových záznamů a provozovatelů rozhlasového a televizního vysílání - tedy tzv. *práva příbuzná*).

Autorské právo podobně jako práva průmyslová je založeno na *principu teritoriality*. Vzhledem k technickému rozvoji komunikačních prostředků, k odstranění ideologických bariér a k tomu, že dnes již pro šíření děl mají hranice států jen velmi

malý faktický význam, ochrana omezená na jediný stát (např. státní příslušnosti autora) by byla zpravidla naprosto nedostatečná a pro mnohá díla zcela bezvýznamná. Je proto vždy třeba usilovat o dosažení ochrany ve všech státech, kde může být dílo užíváno, a to pokud možno tak, aby ochrana byla všude obsahově stejná nebo podobná. To je úkolem mezinárodních smluv sjednávaných pro oblast práva autorského a práv příbuzných.

2. OCHRANA DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ JAKO NEZBYTNÁ SOUČÁST MEZINÁRODNÍHO OBCHODU

Spolehlivá ochrana průmyslových a autorských práv a **průmyslově právní a autorskoprávní čistota** je nezbytnou podmínkou všech forem mezinárodního hospodářského a obchodního styku - od jednoduchých forem mezinárodního obchodu (výměna zboží) až po investice v cizích státech. Tím se tato oblast stává stále aktuálnější ve světě a dvojnásob v naší zemi.

Zejména v druhé polovině tohoto století došlo k velkému nárůstu světového obchodu s technologicky náročnými výrobky, tedy výrobky choulostivými z hlediska práv k duševnímu vlastnictví. Tyto výrobky dnes na příklad tvoří cca 25% celkového vývozu USA. V 80. letech se stala ochrana duševního vlastnictví klíčovou otázkou mezinárodního obchodu. Zejména nejvyspělejší státy se začaly potýkat s rostoucími ztrátami působenými padělateli a piráty, kteří zneužitím výsledků tvůrčí práce jiných dokázali v masovém měřítku produkovat výrobky vysoké technologické úrovně levněji a tudíž s větší schopností konkurence. Ukázalo se, že duševní vlastnictví je nejen důležitým zdrojem národních příjmů, ale při zneužití i příčinou obrovských ztrát.

Ukázkou toho, jaký význam se přikládá ochraně práv k duševnímu vlastnictví, může být *Dohoda o obchodních vztazích mezi bývalou ČSFR a USA* ze dne 12. dubna 1990. Tato dohoda, uzavřená ještě před reformou českého zákonodárství upravujícího ochranu průmyslových a autorských práv, velmi důrazně a podrobně zavazuje strany k zajištění jejich ochrany. Není nutné zvláště zdůrazňovat, že tato část Dohody byla adresována především tehdejší československé straně. Bez nadsázky je možno říci, že československá strana se Dohodou zavázala k ochraně, která je dnes v obou smluvních státech běžná, avšak tehdy ji nebylo možné v Československu okamžitě právně zajistit.

Podle článku X obě strany souhlasily se zavedením přiměřené a účinné ochrany pro patenty, ochranné známky, autorská práva, obchodní tajemství a topografie integrovaných obvodů. Tentýž článek jde dále do podrobností a vyžaduje poskytování autorskoprávní ochrany pro databáze a počítačové programy, ochranu tzv. audiovizuálních děl na 50 let od zveřejnění, stejnou ochranu zvukovým záznamům s ochranou proti nedovolenému rozšiřování, rozmnožování a dovozu, ochranu topografií integrovaných obvodů, ochranu všech výrobků a postupů ve všech oblastech techniky (včetně oblastí v tehdejší ČSSR vyňatých z patentové ochrany) a ochranu obchodního tajemství.

Touto formulací závazků však Dohoda nekončí. Ty jsou ještě dále velmi podrobně rozvedeny ve výměnných dopisech, které tvoří součást Dohody. Jejich obsah je velmi blízký dnešní platné české právní úpravě. V tehdejších poměrech si však americká strana

ochranu, na níž nekompromisně trvala, musela zajistit alespoň takto smluvně. Včlenění těchto závazků do Dohody bylo podmínkou pro její schválení z americké strany. Jinak by nebyl dán souhlas s rozvojem a podporou, ani s usnadňováním vzájemného obchodu. Vyvážet své výrobky, služby a kapitál lze s minimálním rizikem jen do země, kde je ochrana průmyslových a autorských práv řádně zajištěna.

Dostatečná ochrana duševního vlastnictví pro vývozce technologie (ale i zboží podléhající ochraně autorskoprávní) má tak dva aspekty:

a) zajištění ochrany práv v dovážejících státech tím, že tyto státy ochranu umožní stejně jako svým příslušníkům (tedy v rovině veřejnoprávní) a

b) možnost účinného vynucení těchto práv v jednotlivých konkrétních případech, přesné stanovení odpovědnosti a způsobů její realizace (v rovině soukromoprávní).

První z obou aspektů je rozebrán v následujícím textu, o druhém bude pojednáno v kapitole o závazkových vztazích.

3. NÁRODNÍ (ASIMILAČNÍ) REŽIM JAKO ZÁKLAD CIZINECKÉHO REŽIMU V OBLASTI OCHRANY DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ

Národní režim (jinak též zásada národního zacházení, asimilační režim) znamená, že zahraniční subjekt může v daném státě získat ochranu svých práv k duševnímu vlastnictví na jeho území, a že zároveň *nebude diskriminován ve vztahu k subjektům domácím*. Znamená tedy, že na příklad ochrana průmyslového nebo autorského práva cizince může být odepřena pouze ze stejných důvodů jako vlastnímu příslušníkovi. V praxi států je tento národní režim *mezinárodními smlouvami* zajištěn tak, že příslušné vnitrostátní právní normy se vztahují na tuzemské příslušníky a zároveň ve stejném znění i na cizince ze smluvních států příslušných úmluv. Tyto mezinárodní smlouvy vylučují jakékoli uplatňování reciprocity, která je ovšem naopak základem vztahů k příslušníkům států nesmluvních.

Národní režim je však jen prvním krokem k vytvoření spolehlivé ochrany. Musí být doplněn ještě alespoň minimálním standardem práv, která by měl každý stát zajišťovat. Je-li úroveň ochrany určená vnitrostátním právem jednotlivých států různá, národní režim na tom nic nezmění, neboť cizinci nezajistí více, než kolik je v daném státě obecně poskytováno. Proto mnohostranné úmluvy, které obsahují národní režim jako základní zásadu, zároveň obsahují další věcná ustanovení, jejichž cílem je harmonizovat vnitrostátní normy smluvních států (především hmotně právní) a zajistit tak všude alespoň minimální úroveň ochrany.

Právě uvedený důvod je v poslední době někdy používán jako argument proti národnímu režimu. Zajišťuje-li stát A svým příslušníkům určité právo, a stát B toto právo vůbec nezná, vede národní režim k faktické diskriminaci příslušníků státu A ve státě B, neboť tam toto právo neexistuje pro nikoho, zatímco ve státě A může toto právo uplatnit jak vlastní příslušník, tak i příslušník státu B.

II. Základní mezinárodní úprava duševního vlastnictví: Od Pařížské uniijní úmluvy (1883) k Dohodě TRIPS (1994)

1. PAŘÍŽSKÁ ÚMLUVA NA OCHRANU PRŮMYSLOVÉHO VLASTNICTVÍ (PAŘÍŽSKÁ UNIJJNÍ ÚMLUVA)

OKOLNOSTI VZNIKU

Ryze **teritoriální charakter průmyslových práv** vždy znesnadňoval jejich účinnou ochranu. Přihlášku k ochraně práva je nutno podávat v každém státě, kde je tato ochrana požadována, a to tak, aby všude byly splněny příslušné požadavky lišící se stát od státu. V některých státech nebyla cizincům zaručena stejná ochrana jako tuzemcům. U vynálezů mezi podmínky patentovatelnosti všude patří požadavek novosti. Vzhledem k tomu, že přihláška vynálezu je ve většině zemí zveřejněna, hrozí zde ztráta novosti, tedy vznik překážky patentovatelnosti vynálezu v dalších zemích.

Tyto praktické problémy ochrany průmyslového vlastnictví přesahující rámec jednoho státu vyvolaly ve druhé polovině devatenáctého století nutnost jejich řešení na úrovni mezinárodní. Ukázalo se, že určitá harmonizace právních předpisů jednotlivých zemí upravujících průmyslová práva je velmi žádoucí. Bezprostřední impuls dodala těmto snahám mezinárodní výstava vynálezů konaná v roce 1873 ve Vídni. Mnoho potencionálních vystavovatelů nepřijalo pozvání z obavy o nedostatečnou právní ochranu vystavovaných vynálezů, přestože Rakousko-Uhersko přijalo

nový zákon poskytující dočasnou ochranu vystavovaných zahraničních vynálezů, známek a průmyslových vzorů a modelů.

Nejvýznamnějším počinem, který následoval po výstavě, bylo ještě v téže roce svolání Vídeňského kongresu pro reformu patentů. Tento kongres přijal řadu zásad, na nichž měla být založena účinná patentová ochrana. Vlády zúčastněných států byly vyzvány, aby usilovaly o vypracování mezinárodní úmluvy o patentové ochraně. V návaznosti na Vídeňský kongres byl svolán o pět let později do Paříže Mezinárodní kongres o průmyslovém vlastnictví. Jeho hlavním závěrem bylo doporučení státům uspořádat mezinárodní diplomatickou konferenci, která by přijala společnou úpravu ochrany průmyslového vlastnictví. Pařížská mezinárodní konference, která se sešla v r. 1880, schválila návrh úmluvy předpokládající vytvoření "unie" zúčastněných států. Další diplomatická konference byla svolána do Paříže v r. 1883. V jejím závěru byla schválena a podepsána *Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví* (krátce zvaná *Pařížská unijní úmluva*). V platnost vstoupila již v létě 1884 a koncem XIX. století činil počet smluvních stran 19. Smluvní státy Úmluvy tvoří tzv. *Pařížskou unii*. Dnes má tato Unie již více než 100 členů a Úmluva je stále páteří mezinárodního systému ochrany průmyslových práv. Československo k ní přistoupilo 5. 10. 1919.

Pařížská unijní úmluva byla několikrát **revidována**, a to na konferencích v Římě (1886), Madridu (1890 a 1891), Bruselu (1897 a 1900), Washingtonu (1911), Haagu (1925), Londýně (1934), Lisabonu (1958) a Stockholmu (1967). Každá z těchto následných konferencí přijala "akt revize" Úmluvy. Každý jednotlivý smluvní stát je vázán tím zněním úmluvy, které odpovídá poslednímu aktu revize Úmluvy přijatému tímto státem. Česká republika je vázána stockholmským, tj. nejnovějším zněním, jako ostatně většina smluvních států. Text úmluvy je vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 64/1975 Sb. ve znění č. 81/1985 Sb.

OBSAH PAŘÍŽSKÉ ÚMLUVY

Pařížská unijní úmluva je velmi rozsáhlým a složitým smluvním dokumentem. Styl jejího textu je poplatný nejen složitosti upravované problematiky, ale i době vzniku. Úmluva je nejobecnějším mezinárodně právním dokumentem v oblasti ochrany průmyslového vlastnictví, které vymezuje takto:

- patenty na vynálezy,
- užitné vzory,
- průmyslové vzory a modely,
- tovární a obchodní známky a známky služeb,
- obchodní jméno,
- údaje o původu zboží, označení původu,
- potlačování nekalé soutěže.

Pro přehlednost lze ustanovení Úmluvy, vztahující se na průmyslové vlastnictví obecně, rozdělit do čtyř oblastí: postavení cizinců (cizinecký režim), unijní priorita, přímá smluvní pravidla průmyslově právní ochrany a institucionální rámec.

1. Právní postavení cizinců ve smluvních státech při ochraně průmyslových práv (národní režim)

Články 2 a 3 Úmluvy podrobuji cizince tzv. **národním (asimilačnímu) režimu**. Znamená to, že každý smluvní stát musí zajistit příslušníkům kteréhokoli jiného smluvního státu stejnou ochranu, jakou poskytuje příslušníkům vlastním. Stejně postavení jako příslušníci smluvních států mají i jiné osoby s trvalým bydlištěm (resp. sídlem, jde-li o osoby právnické) ve smluvním státě.

Z pravidla národního režimu existují dvě výjimky. První je možnost uplatnění zvláštních procesních pravidel vůči cizincům, která se ovšem neuplatňují ve vztahu k tuzemcům (např. požadavek složení žalobní jistoty). Druhou výjimkou je naopak určité zvýhodnění cizinců, kteří na rozdíl od tuzemců požívají některých dalších práv přímo z Úmluvy (např. právo na zápis známky tak, jak je proveden v jejich domovském státě).

2. Unijní prioritita

Úmluva poskytuje přihlašovatelům průmyslových práv smluvních (unijních) států tzv. **právo priority (přednosti)** (článek 4). Znamená to, že na základě první řádné přihlášky k ochraně v jednom ze smluvních států může přihlašovatel v průběhu prioritní lhůty podat další přihlášky týkající se téhož vynálezu, průmyslového vzoru nebo téže známky v jiných smluvních státech. Přitom na tyto další přihlášky se hledí jako kdyby byly podány ve stejný den jako první přihláška. Jinými slovy, tyto další přihlášky mají přednost před eventuálními přihláškami podanými v průběhu prioritní lhůty jinými přihlašovatelí pro stejný vynález, stejnou známku apod. Kromě toho tyto pozdější přihlášky původního přihlašovatele v dalších smluvních státech nejsou dotčeny např. zveřejněním vynálezu nebo prodejem zboží označeném známkou, což jsou skutečnosti, které by za normálních okolností bránily v udělení ochrany.

Praktická výhoda práva priority spočívá v tom, že přihlašovatel nemusí podat přihlášky ve všech zemích, kde žádá o udělení ochrany, zároveň, ale může tak učinit v průběhu celé prioritní lhůty s vědomím, že rozhodným datem pro všechny další přihlášky je datum podání přihlášky první. Délka prioritní lhůty je 12 měsíců pro patenty a užité vzory a 6 měsíců pro známky a průmyslové vzory.

Právo priority se neuplatňuje automaticky. Při každé další přihlášce je třeba se ho dovolat a zajistit odpovídající náležitosti. Těmi jsou především tzv. prioritní dokumenty, jimiž je prohlášení o uplatnění priority s uvedením rozhodných skutečností a ověřená kopie první přihlášky, která právo priority založila (eventuálně s příslušným překladem).

Právo priority může být uplatněno pouze pro stejný předmět ochrany. Předmět dalších přihlášek musí být tedy stejný jako předmět první přihlášky. Není možné na příklad do druhé přihlášky vynálezu uvést zdokonalené řešení a dovolávat se priority založené přihláškou první. Pro takovéto kombinace však Úmluva umožňuje uplatnění priority částečné nebo několikanásobné. Je rovněž možné použít první přihlášku vynálezu k patentové ochraně jako základ pro uplatnění priority pro následný zápis užitého vzoru a naopak, je-li předmět obou stejný.

3. Přímá smluvní úprava

Úmluva obsahuje některé **přímé normy**, které jsou přímo aplikovatelné v členských státech Unie. Nejdůležitější z nich

jsou uvedeny v kapitolách věnovaných jednotlivým průmyslovým právům. S výjimkou toho, co je v úmluvě uvedeno, mají smluvní státy naprostou svobodu ve vnitrostátní právní úpravě průmyslového vlastnictví, tedy mohou se pohybovat v rámci nebo nad rámec minimálního standartu zajištěného Úmluvou.

4. Administrativní rámec

Pařížská unijní úmluva institucionalizuje sdružení smluvních států v tzv. **Pařížskou unii**. Tato Unie je vlastně mezinárodní organizací, která ovšem v mezinárodních vztazích nevystupuje samostatně, ale v rámci Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO), sdružující tuto a všechny další obdobné unie na ochranu jednotlivých průmyslových a autorských práv. Pařížská unie má své orgány, kterými jsou Shromáždění, Výkonný výbor a sekretariát v čele s generálním ředitelem, a má rovněž vlastní rozpočet. Další podrobnosti jsou uvedeny a celý systém orgánů je popsán v kapitole o Světové organizaci duševního vlastnictví.

Členy Unie jsou jak státy, které jsou smluvní stranou Stockholmského aktu (tj. poslední revize Úmluvy z r. 1967), tak i státy, které jsou stranou pouze některého z aktů předcházejících. Smluvní stát Stockholmského aktu je přitom povinen aplikovat stockholmské znění Úmluvy na všechny smluvní státy Úmluvy a naopak strpět, aby stát, který není stranou tohoto znění, aplikoval vůči němu to znění Úmluvy, jehož stranou se naposledy stal (zpravidla to bude lisabonské znění na základě Lisabonského aktu z r. 1958).

Jak již bylo naznačeno, úmluva předpokládá vznik dalších specializovaných smluv a unií, které z ní mají vycházet jako z obecného základu. Těchto smluv a unií dnes existuje celá řada. Je o nich pojednáno v dalším textu.

Každý smluvní stát má podle Úmluvy povinnost zřídit státní instituci zabývající se průmyslovým vlastnictvím, udělováním průmyslových práv a jejich zveřejňováním. V ČR je jí **Úřad průmyslového vlastnictví** v Praze (do rozdělení ČSFR jí byl Federální úřad pro vynálezy).

O důležitosti mezinárodní úpravy průmyslových práv svědčí následující zajímavé údaje. Odhaduje se, že počet patentů a podobných dokumentů udělených na celém světě v r. 1990 dosáhl počtu 750'000. Celkový počet platných patentů ve světě se odhaduje zhruba na 4,6 miliónu. Národních zápisů známek bylo v r. 1991 asi 750'000 (nepočítaje v to 20'791 mezinárodních zápisů odpovídajících přibližně 202'000 národním zápisům). Více než 9 miliónů zápisů známek bylo v platnosti na celém světě koncem r. 1991 (plus asi 280'000 mezinárodních zápisů odpovídajících zhruba 2,8 miliónu národních zápisů).

2. BERNSKÁ ÚMLUVA NA OCHRANU DĚL LITERÁRNÍCH A UMĚLECKÝCH

VÝVOJ SMLUVNÍ ÚPRAVY V OBLASTI AUTORSKOPRÁVNÍ

Potřeba mezinárodní ochrany autorských práv v dnešním pojetí vyvstala již v XIX. století. Jejím nástrojem byly zpočátku pouze dvoustranné mezinárodní smlouvy. Až počátkem 80. let byl zahájen proces překonávání zásady teritoriality na mnohostranném základě. Již tehdy existovala nevládní organizace známá pod zkratkou ALAI

(Association littéraire et artistique internationale - Mezinárodní literární a umělecké sdružení), která iniciovala na rok 1883 svolání do Říma přípravného kongresu Mezinárodní unie na ochranu autorských práv k dílům literárním a uměleckým. Zde byl vypracován předběžný návrh mnohostranné mezinárodní úmluvy, který byl dále dopracován na dvou diplomatických konferencích svolaných do Bernu v letech 1884 a 1885. 9. září 1886 pak byla rovněž v Bernu podepsána hotová úmluva, nesoucí název *Bernská úmluva na ochranu děl literárních a uměleckých*. Úmluva založila *Unii na ochranu autorských práv k dílům literárním a uměleckým* (tzv. *Bernskou unii*), složenou ze smluvních států Úmluvy.

Úmluva vstoupila v platnost 5. prosince 1887 a byla doplněna v Paříži (1897) a v Bernu (1914) a revidována v Berlíně (1908), v Římě (1928), v Bruselu (1948), ve Stockholmu (1967) a v Paříži (1971). Ve svém nynějším znění bývá často označována jako *Revidovaná úmluva bernská*. Česká republika je smluvní stranou posledního (pařížského) znění.

Bernská úmluva byla vypracována na bázi vnitrostátních autorskoprávních úprav evropských států, které se v této oblasti dostaly nejdále (Francie, Itálie, Německo). Je tedy založena na kontinentálním pojetí autorského práva ("droit d'auteur"), pro něž je charakteristická *neformální* (tj. *automatická*) ochrana, pokrývající nejen aspekt majetkový, ale i osobní. Stranami úmluvy se brzy stala většina evropských zemí a řada zemí mimoevropských, s výjimkou amerického kontinentu. Ten se ubíral specifickou cestou odpovídající americkému pojetí autorského práva ("copyright"), charakterizované strohou formálností ochrany uveřejněných děl a zdůrazněním především majetkového aspektu. Státy amerického kontinentu vytvořily paralelní mnohostrannou úpravu v podobě otevřené úmluvy sjednané v Montevideu (1889) a řady panamerických regionálních úmluv.

Vzhledem k tomu, že většina amerických zemí a zejména USA nebyly ochotny přistoupit k Bernské úmluvě, vznikly dva *samostatné systémy mezinárodní ochrany*, z nichž žádný nebyl univerzální. Tento důsledek byl považován za natolik vážný, že sama Společnost národů přijala v r. 1935 rezoluci pověřující tehdejší Mezinárodní institut pro duševní spolupráci v Paříži a Římský institut pro sjednocení soukromého práva, aby připravily novou úmluvu přijatelnou pro obě skupiny států, a to syntézou prvků Bernské úmluvy na jedné straně a nové panamerické Havanské úmluvy z r. 1928 na straně druhé. Vypuknutí války však znemožnilo projednání a přijetí návrhu, který byl během tří let vypracován.

Myšlenka přijetí nové mezinárodní úmluvy univerzálního charakteru však neupadla v zapomenutí. Na podnět OSN se jí ujalo po válce UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu). Vypracovaný návrh nové úmluvy byl přijat na diplomatické konferenci v Ženevě dne 6. září 1952, a to pod názvem *Všeobecná úmluva o právu autorském*. Slovo "všeobecná" v názvu úmluvy (v angličtině "universal") vyjadřuje zamýšlený univerzální charakter úmluvy co do okruhu smluvních stran.

Sjednáním Všeobecné úmluvy nebyl nikterak dotčen význam Úmluvy bernské. Úmluvy nejsou inkompatibilní a proto mnohé státy, včetně České republiky, jsou smluvní stranou obou zároveň. Eventuálním kolizím, které by přece jen mohly nastat ve vztahu mezi dvěma státy, které jsou současně stranami obou úmluv, zabraňuje *Dodatkové prohlášení [členských států Bernské unie]* k článku XVII Všeobecné úmluvy. Podle tohoto prohlášení se ve vztazích mezi státy vázanými Bernskou úmluvou Všeobecná úmluva nepoužije, pokud jde o ochranu děl, jejichž zemí původu je podle

Bernské úmluvy některý stát Bernské unie.

OBSAH BERNSKÉ ÚMLUVY

Bernská úmluva je založena na dvou základních zásadách: **teritoriality a asimilace**. Podle zásady teritoriality se autorskoprávní vztahy řídí vždy právem státu, pro jehož území se ochrana uplatňuje (**lex loci protectionis**). Zásada asimilace znamená uplatnění **národního režimu**, tedy povinnost smluvního státu nakládat s příslušníky ostatních smluvních států jako se svými vlastními příslušníky.

Článek 2 Úmluvy vymezuje literární a umělecká díla jako všechny výtvořiny z literární, vědecké a umělecké oblasti, a to bez ohledu na způsob jejich vyjádření. Následuje podrobný výčet jednotlivých druhů děl z hlediska formy jejich vyjádření. Vnitrostátní právo smluvních států může stanovit, že podmínkou ochrany díla je jeho zachycení na hmotný záznam (nosič). Za původní díla jsou považovány i překlady, úpravy a podobná zpracování jiných děl, jakož i díla souborná (sborníky, encyklopedie). Zvláštní úprava je pro zákonodárství členských zemí vyhrazena pokud jde o ochranu úředních textů, děl užitého umění, politických proslovů, přednášek apod.

Subjekty ochrany jsou podle článku 3 Úmluvy autoři, kteří jsou občany některého ze států Unie a autoři, jejichž dílo bylo poprvé uveřejněno v některém ze států Unie. Autoři, kteří mají na území státu Unie trvalé bydliště a nejsou jeho občany, mají postavení jeho občanů. Za uveřejněné dílo se považuje dílo vydané se souhlasem autora, pokud nabídka jeho rozmnoženin uspokojuje potřeby veřejnosti. Za uveřejnění se nepovažuje provozování díla dramatického, provedení díla hudebního, vysílání rozhlasem a televizí apod. Pokud jde o autory filmových děl, jsou chráněni podle Úmluvy, pokud výrobce díla má sídlo nebo trvalé bydliště v členském státu Unie.

Článek 5 Úmluvy rozvádí **národní (asimilační) režim**. Autoři mají ve státech Unie (kromě státu původu díla) práva stanovená zákony těchto států pro vlastní občany a navíc práva zvlášť přiznaná touto úmluvou. Rozsah ochrany a právní prostředky k uplatnění práv určuje právo státu, kde se uplatňuje nárok na ochranu (jedná se opět o *lex loci protectionis*, nikoli *lex fori*). Ochrana ve státě původu se řídí vnitrostátním právem.

Věcný obsah Úmluvy je podrobně popsán v části o autorském právu.

3. DALŠÍ MNOHOSTRANNÉ ÚMLUVY

Od 80. let minulého století bylo sjednáno postupně více než dvacet mnohostranných smluv týkajících se mezinárodní úpravy jednotlivých práv i mezinárodních procedur jejich udělování. Obrovský význam těchto smluv spočívá v tom, že poskytují zásady hmotně právní úpravy jednotlivých práv nebo stanoví mezinárodní postupy pro jejich udělování, jimiž lze alespoň částečně překonat jejich teritoriální omezenost. Je o nich pojednáno dále v kapitole o jednotlivých právech duševního vlastnictví.

Přes tento svůj nesporný význam však tyto smlouvy dostatečně neupravily otázku, která je hlavně v novější době prvořadá

z hlediska praxe: zajištění efektivního vynucení chráněných práv.

Praxe současného mezinárodního obchodu tak zřetelně ukazuje, že nestačí právně upravit udělování práv a jejich obsah. Jejich porušování se stalo v celosvětovém měřítku natolik masové, že se touto otázkou začal urychleně zabývat bývalý GATT, jehož snahy vyústily u příležitosti založení Světové obchodní organizace v přijetí samostatného rozsáhlého smluvního dokumentu, jehož jeden z hlavních cílů je upravit právě efektivní ochranu práv z duševního vlastnictví.

4. DOHODA O OBCHODNÍCH ASPEKTECH PRÁV K DUŠEVNÍMU VLASTNICTVÍ (TRIPS)

V roce 1948 vzniká zároveň s *Mezinárodním měnovým fondem* a *Světovou bankou* také *Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT)*. Funkce této konference, která se později stala quasistálou mezinárodní organizací, bylo především

1. vytvoření pravidel o maximálních celních sazbách,
2. řešení sporů mezi státy v oblasti obchodu a
3. fórum pro další jednání o liberalizaci světového obchodu.

8. kolem jednání o liberalizaci světového obchodu bylo tzv. Uruguayské kolo, ukončené v dubnu 1994 v Marrakeshi. Na této konferenci byla zároveň provedena závažná institucionální změna – GATT nahradila nově vytvořena **Světová obchodní organizace (WTO - World Trade Organization)**. Zároveň bylo uzavřeno 25 mnohostranných mezinárodních dohod týkajících se mezinárodního obchodu, včetně *Dohody o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (Trade Related Intellectual Property Rights - TRIPS)*.

Duševní vlastnictví bylo poprvé zmíněno jako aspekt obchodu uprostřed Uruguayského kola (1990), kdy se jednání o dohodě o aspektech duševního vlastnictví souvisejících s obchodem stala podstatným prvkem jednání v rámci tohoto kola. Bylo zejména uznáno, že výskyt *padělaného a pirátského zboží* podkopává obchod a že u zahraničních investic či transferované technologie musí být kladen dostatečný důraz na ochranu duševního vlastnictví.

Cílem Dohody je usnadnění mezinárodního obchodu omezením rušivých vlivů a překážek, podporou účinné a dostatečné ochrany práv z duševního vlastnictví a zajištěním, že opatření

a procedury vedoucí k vynucení práv z duševního vlastnictví se samy nestanou překážkami obchodu. Ochrana a vynucení těchto práv má přispět k podpoře technického pokroku a k rozšíření nových technologií na základě vzájemné výhodnosti pro producenty a uživatele technologických znalostí.

Z hlediska obsahu lze dohodu TRIPS rozdělit na tři části. První z nich obsahuje hmotně právní úpravu jednotlivých prvků duševního vlastnictví, druhá předepisuje smluvním státům národní prostředky pro vynucování práv z duševního vlastnictví a třetí se zabývá prevencí a řešením sporů mezi smluvními státy.

1. Hmotně právní ustanovení a cizinecký režim. Dohoda zajišťuje svými hmotně právními ustanoveními minimální standard ochrany duševního vlastnictví ve smluvních státech. V této souvislosti Dohoda odkazuje na čtyři mnohostranné úmluvy spravované Světovou organizací duševního vlastnictví, a sice na *Pařížskou unijní úmluvu na ochranu průmyslového vlastnictví*, *Bernskou úmluvu na ochranu literárních a uměleckých děl*, *Mezinárodní úmluvu na ochranu výkonných umělců, výrobců zvukových záznamů a rozhlasových a televizních organizací (Římská úmluva)* a *Smlouvu o duševním vlastnictví týkajícím se integrovaných obvodů*. Dohoda vyžaduje dodržování těchto smluv, a to s výjimkou práv morálních v oblasti práva autorského.

Odkaz na uvedené smlouvy Dohoda doplňuje řadou vlastních pravidel, obsahujících úpravu v dřívějších smlouvách nedostatečnou nebo neexistující. Dohoda je tedy jakousi nadstavbou nad Pařížskou a Bernskou úmluvou.

Pokud jde o režim cizinců, Dohoda spočívá na dvou základních zásadách:

- a) každý smluvní stát je povinen zacházet s příslušníky jiných smluvních států stejně jako se svými příslušníky (*národní režim*),
- b) přizná-li smluvní stát *režim nejvyšších výhod* jinému smluvnímu státu, musí ho přiznat také všem ostatním.

Národní (asimilační) režim zabraňuje diskriminaci mezi cizinci a vlastními příslušníky, zatímco režim nejvyšších výhod zakazuje diskriminaci mezi cizinci navzájem. To posiluje zejména malé země ve vztahu k velkým. Cizinecký režim se netýká jen standardu ochrany jako takové, ale i věci souvisejících s dostupností, rozsahem, možností udržování a vynucování práv z duševního vlastnictví, včetně Dohodou stanovených specifických věcí týkajících se využívání práv.

2. Vynucení práv z duševního vlastnictví je oblastí, kterou předcházející úmluvy buď neupravily vůbec nebo jen minimálně a tudíž nedostatečně, přestože v posledních desetiletích je právě tento aspekt v popředí zájmu světového obchodu. Dohoda stanoví v této souvislosti povinnosti smluvních států, které se zavazují respektování porušovaných práv zajistit. O prostředcích vynucení těchto práv podle Dohody je pojednáno v kapitole o právech vyplývajících z duševního vlastnictví a jejich vynucování.

3. Ochrana utajovaných informací. TRIPS je prvním mezinárodním dokumentem, který vyžaduje od smluvních států ochranu utajovaných informací, jimiž jsou *know-how* a *obchodní tajemství* (článek 39). Ochrana musí být poskytnuta informaci, která je tajná, má v důsledku utajení komerční hodnotu a je udržována v tajnosti. Utajovaná informace *není součástí duševního vlastnictví*. Způsob, jakým je informace zpřístupněna, musí být v rozporu s poctivou obchodní činností (např. musí jít o porušení smlouvy, získání

této informace pomocí třetích osob, které o její tajnosti věděly apod.).

4. Předcházení sporům a jejich řešení. Dohoda obsahuje rovněž ustanovení o prevenci vzniku sporů mezi smluvními státy a jejich řešení (Část V Dohody, články 63 a 64). Prevence spočívá v tom, že smluvní státy mají rozsáhlou informační povinnost pokud jde o otázky upravené Dohodou. Je to velmi účinné preventivní opatření, neboť v praxi mnohé spory vznikají zbytečně v důsledku nedostatečné informovanosti států. Pro samotné řešení vzniklých sporů Dohoda odkazuje na články XXII a XXIII GATT a na Ujednání o pravidlech a řízení při řešení sporů.

5. Další ustanovení. Článek 62, který tvoří Část IV Dohody, ukládá závazek odstranit zbytečné komplikace při udělování ochrany u jednotlivých práv z duševního vlastnictví ze strany státních orgánů.

Přechodná ustanovení (články 65 a následující) stanoví pro jednotlivé kategorie smluvních států lhůty, v nichž musí začít plnit všechny závazky převzaté Dohodou. Pro země, které jsou v procesu ekonomické transformace od ústředně plánovaného hospodářství k tržnímu, lhůta končí 1. ledna 2000 za předpokladu, že zároveň strukturálně reformují svůj systém ochrany duševního vlastnictví a mají problémy s vypracováváním a implementací jednotlivých norem této oblasti. Pro rozvojové země platí tato lhůta bez dalších podmínek.